

Η διαχρονικότητα ενός βιβλίου

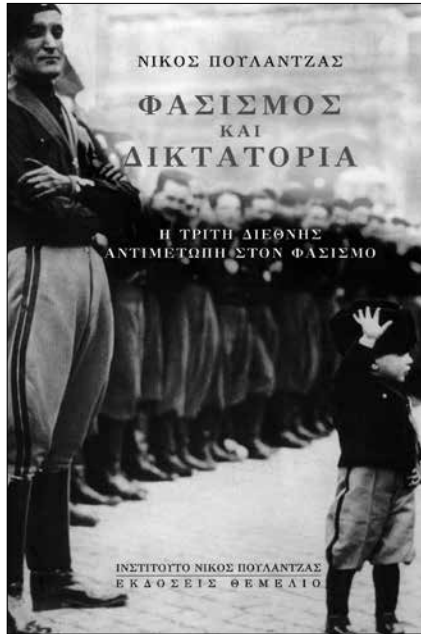
γράφει ο ΤΑΣΟΣ ΣΚΛΑΒΟΣ*

Φασισμός και Δικτατορία, η Τρίτη Διεθνής αντιμέτωπη στον φασισμό

του Νίκου Πουланτζά, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκου Πουλαντζά-Θεμέλια, 2006

«Για ποιο λόγο αυτή τη στιγμή μια μελέτη για τον φασισμό; Νομίζω ότι η μελέτη αυτή λόγω της επικαιρότητας του προβλήματος ανταποκρίνεται σε μια πολιτική ανάγκη. Πραγματικά, πριν από μερικά χρόνια το ζήτημα του φασισμού και των άλλων μορφών δικτατορίας έμοιαζε ν' απασχολεί μόνο μια κάποια ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, που και αυτή, άλλωστε, έμνε παραγκωνισμένη στο περιθώριο της ιστορίας» αναρωτιόταν και συμπέρανε ο Πουλαντζάς (2006: 9) στην εισαγωγή του *Φασισμός και Δικτατορία* και αν κάποιος δεν γνώριζε πότε γράφτηκε το συγκεκριμένο βιβλίο θα μπορούσε να υποθέσει πως μιλάει για το σήμερα, γεγονός που καταδεικνύει όχι μόνο τη διαχρονικότητά του, αλλά και στη σπουδαιότητά του.

Ο Νίκος Πουλαντζάς θα πιάσει με το έργο *Φασισμός και Δικτατορία* τον μίτο του φασιστικού φαινομένου και θα τον ξετυλίξει αποφασιστικά, σε ένα από τα σπουδαιότερα έργα, αν όχι το σπουδαιότερο, που γράφτηκαν ποτέ αναφορικά με την άνοδο του φασισμού στην Ευρώπη κατά τον Μεσοπόλεμο. Ο σπουδαίος

Έλληνας μαρξιστής με διεισδυτική ματιά θα μας χαρίσει μια παραδειγματική ιστορική και θεωρητική μελέτη αναφορικά με το φασιστικό φαινόμενο και τα κράτη έκτακτης ανάγκης. Ο Πουλαντζάς θα τολμήσει ένα διπλό εγχείρημα: από τη μία πλευρά να αποκωδικοποιήσει τις αιτίες, τη διαδικασία, τις μορφές και τα αποτελέσματα του εκφασισμού της Ιταλίας και της Γερμανίας και από την άλλη να καυτηριάσει εις βάθος τον επαγωγισμό της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Ακόμη θα προβεί και σε μια σημαίνου-

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ / ΚΡΙΤΙΚΕΣ 259

* Υποψήφιος διδάκτορας Πολιτικής Κοινωνιολογίας

σα διάκριση του φασισμού από άλλες μορφές αυταρχικού κράτους έκτακτης ανάγκης (βοναπαρτισμός, στρατιωτική δικτατορία) πάντοτε σε συνάρτηση με τους ταξικούς συσχετισμούς της κάθε εποχής. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε πως όταν το 1969 ο Πουλαντζάς έγραφε το συγκεκριμένο βιβλίο, στην Ελλάδα είχε εδραιωθεί η στρατιωτική δικτατορία.

Στο συγκεκριμένο βιβλίο είναι κάτι παραπάνω από φανερό η σημαντική επίδραση των απόψεων του Αλτουσέρ (1978: 69-121), και ιδίως του μωσαϊκού των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους, το οποίο ο Πουλαντζάς (2006: 331-344) χρησιμοποιεί για να επεκτείνει τις αναλύσεις του αναφορικά με το καπιταλιστικό κράτος, αλλά και για να προσεγγίσει την ειδοποιό διαφορά του κράτους έκτακτης ανάγκης, και ειδικότερα του φασιστικού κράτους (Πουλαντζάς, 2006: 345-374). Επιπρόσθετα, ο Πουλαντζάς θα στηριχθεί εν πολλοίς και στην αλτουσεριανή κριτική του σταλινισμού και του οικονομισμού, προκειμένου να σπλητεώσει τη στρατηγική της Κομμουνιστικής Διεθνούς ενάντια στον εκφασισμό της Ιταλίας και της Γερμανίας.

Όπως παρατηρεί σχετικά ο Πουλαντζάς (2006: 37-56) η Διεθνής είχε αρχικά υποτιμήσει τον κίνδυνο του φασισμού, ενώ πολλές από τις αναλύσεις της σχετικά με αυτόν ήταν ξεκάθαρα εσφαλμένες και αντιφατικές, καθυστερώντας με αυτό τον τρόπο την αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου. Σε ένα μεγάλο κομμάτι της Διεθνούς ήταν εδραιωμένη η λογική του «ώριμου φρούτου», η οποία υποστήριζε πως η ανάπτυξη του φασισμού προετοιμάζει τη νίκη του κομμουνισμού. Μια απλουστευτική εκτίμηση που τοποθετεί τον φασισμό ως αναπόφευκτη ιστορική βαθμίδα στην αποσύνδεση του καπιταλισμού, ο οποίος αργά ή γρήγορα θα οδηγήσει στην κατάρρευση του καπιταλισμού. Εκτός αυτού για μεγάλο διάστημα κυριαρχούσε και η στρεβλή άποψη περί «σοσιαλφασισμού», παρά βέβαια τις όποιες σημαντικές ευθύνες της σοσιαλδημοκρατίας (Πουλαντζάς, 2006: 167-177).

Η ανάλυση του Πουλαντζά κινείται στον αντίποδα της παραπάνω μηχανιστικής γραμμής, σε μια προσπάθεια να αποκαταστήσει πέρα από το οικονομικό και τα άλλα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Ο Πουλαντζάς καταφέρνει εντέχνως να αναδείξει και τις δύο άλλες δομές, την πολιτική και την ιδεολογική, τις οποίες αντίθετα με τον οικονομισμό δεν τις θεωρεί απλά παράγωγα, απλές αντανακλάσεις της οικονομικής δομής. Ο Πουλαντζάς, στην εποχή του, κατάφερε να αποκαταστήσει τη σχετική αυτονομία τόσο του πολιτικού όσο και του ιδεολογικού στοιχείου, υπερκεράζοντας τον στείρο οικονομισμό. Στις μέρες μας αυτό το σχήμα έχει αντιστραφεί αποφασιστικά, με την πλήρη αυτονόμηση του πολιτικού στοιχείου, εγκυμονώντας νέους σημαντικούς κινδύνους.

Ο Πουλαντζάς, λοιπόν, δεν περιορίζεται σε καμία περίπτωση μόνο στις θεωρητικές αφετηρίες του, αλλά αντιθέτως προχωράει πέρα απ' αυτές στη συγκρότηση νέων θεωρητικών κατηγοριών και στην ανακάλυψη νέων αιτιακών συσχετίσεων. Υποστηρίζει, για παράδειγμα, πως τα κράτη έκτακτης ανάγκης εγκαθιδρύονται στο πλαίσιο μιας ειδικής πολιτικής κρίσης, η οποία περικλείει όχι μονάχα τη σχέση κυρίαρχες-κυριαρχούμενες τάξεις, αλλά ειδικότερα και τις σχέσεις ανάμεσα στις επιμέρους κυρίαρχες τάξεις και μερίδες. Υπογραμμίζει επίσης ότι η επιβολή ενός κράτους έκτακτης ανάγκης συμπύπτει με μια ειδική φάση της πάλης των τάξεων, μιας περιόδου που σηματοδοτεί τη σφοδρή επίθεση των κυρίαρχων τάξεων και τη σημαντική οπισθοχώρηση των κυριαρχούμενων. Ο φασισμός, με άλλα λόγια, δεν είναι το απλό ενεργούμενο μιας ενιαίας τάξης, όπως υποστήριζε ο οικονομισμός, αλλά το προϊόν μιας πολιτικής κρίσης των διαφόρων τμημάτων της κυρίαρχης αστικής τάξης. Επιπρόσθετα ο Πουλαντζάς αποφεύγει να υποπέσει στο επιστημολογικό σφάλμα της αποσύνδεσης του κράτους έκτακτης ανάγκης από το αστικό κράτος, τοποθετώντας το ως κράτος-εξαιρέση σε σχέση με την αστική δημοκρατία, όμως ταυτόχρονα μορφή του αστικού κράτους.

Για τον Πουλαντζά, ο φασισμός δεν είναι μόνο επακόλουθο της οικονομικής κρίσης, ούτε μόνο της πολιτικής κρίσης, αλλά μια συνισταμένη σε συνάρτηση και με μια βαθιά ιδεολογική κρίση. Την έλευση του φασισμού επιτρέπει τόσο η κρίση της ιδεολογίας της άρχουσας τάξης, όσο και των άλλων ιδεολογιών (εργατική τάξη, μικροαστική τάξη). Όπως το έχει περιγράψει ο Γκράμσι (2011: 26) και με το οποίο συμφωνεί ο Πουλαντζάς «Η νίκη του φασισμού το 1922 πρέπει να ειδωθεί, συνεπώς, όχι σαν μια νίκη κερδισμένη εις βάρος της επανάστασης, αλλά σαν μια συνέπεια της ήττας που υπέστησαν οι επαναστατικές δυνάμεις μέσα από τις ίδιες τους τις εγγενείς αδυναμίες». Η άνοδος του φασισμού τοποθετείται, λοιπόν, ως απόρροια της αδυναμίας της εργατικής τάξης να κατακτήσει την εξουσία στην Ιταλία και τη Γερμανία μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στις δύο χώρες όπου υπήρχαν και οι μεγαλύτερες επαναστατικές προοπτικές.

Κατά τη διερεύνηση της ιδεολογικής δομής ο Πουλαντζάς διαπιστώνει μια γενικευμένη κρίση, τόσο των κυρίαρχων όσο και των κυριαρχούμενων ιδεολογιών, προσθέτοντας αυτό το συμπέρασμα, στην άρνησή του να εκλάβει την οικονομική κρίση ως αποκλειστική αιτία γέννησης του φασισμού. Ταυτόχρονα, η μελέτη της σχέσης φασισμού και μικροαστικής τάξης θα του επιτρέψει να προχωρήσει μακρύτερα την ανάλυσή του σχετικά με την πολιτική παρουσία της δεύτερης στο εσωτερικό των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών. Ο φασισμός αποτελεί εκείνη τη μορφή του αστικού κράτους, όπου η εργατική τάξη έχει εκμηδενιστεί πολιτικά και υφίσταται μόνο ως υλικό εξάρτημα του κεφαλαίου στην παραγωγική διαδικασία. Το φασιστικό κράτος αρθρώνεται εξαρχώς ως κράτος-εξαίρεση για την εργατική τάξη, αποτελώντας την πολιτική έκφραση της συμμαχίας του κεφαλαίου με τη μικροαστική τάξη ενάντια στο αποδυναμωμένο προλεταριάτο.

Κι αν σήμερα, τα ακροδεξιά και φασιστικά κόμματα μοιάζουν ικανά να πε-

τύχουν σημαντικές εκλογικές επιδόσεις (αν και όχι όσες προσδοκούσαν) και να βροντοφωνάξουν πως η απειλή είναι και πάλι εδώ, πιο έτοιμη από ποτέ, πάνω από το κουφάρι του κράτους πρόνοιας, το βιβλίο του Πουλαντζά αποτελεί μια σπουδαία θεωρητική παρακαταθήκη για την ερμηνεία, κατανόηση και αντιμετώπιση του φασιστικού φαινομένου.

Ο Hobsbawm εύστοχα έχει χαρακτηρίσει τον 20ό αιώνα, ως τον αιώνα της βαρβαρότητας, τον αιώνα της φασιστικής θηριωδίας του Άουσβιτς, των στρατοπέδων συγκέντρωσης, των εκτελεστικών αποσπασμάτων, των εκατομμυρίων θυμάτων, αλλά και της ατομικής βόμβας. Είναι νωρίς ακόμα να προδικάσουμε τι θα επιφέρει ο 21ος αιώνας, όμως το δίλημμα που μπαίνει ξανά σήμερα, που θα τίθεται πάντα, ενάντια σε κάθε φασισμό, ενάντια σε κάθε ιμπεριαλιστικό πόλεμο, θα είναι πάντοτε το ίδιο: «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα», γιατί όπως τονίζει και ο Πουλαντζάς «διορθώνοντας» τον Horkheimer «όποιος δεν θέλει να μιλήσει για τον ιμπεριαλισμό δεν θα έπρεπε να μιλάει για τον φασισμό». **T**

Αλτουσέρ, Λ. (1978). *Θέσεις*. Αθήνα:

Εκδόσεις Θεμέλιο.

Γκράμσι, Α. (2011). *Οι θέσεις της Λυών*.

Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.

Πουλαντζάς, Ν. (2006). *Φασισμός και*

Δικτατορία. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.